

Verksamhets- och resultatplan 2024

Innehåll

Inledning	3
Uppdrag.....	4
Organisation	5
Ledning och styrning.....	6
Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet 2024	7
Budget och ekonomi	7
Social- och hälsovård	10
Miljö.....	13
Livsmedel.....	18
Alkohol.....	20
Tobak.....	23
Hälsoskydd.....	24
Konsumentssäkerhet	25
Veterinärverksamhet	25
ÅMHHM Laboratoriet	30

Dokumentet är antaget av styrelsen den 14.11.2023

Beslutsnummer: ÅMH-St 5/23 § 36

Diarienummer: 2023-20-1

Inledning

Verksamhetsplanen är framtagen i samarbete med myndighetens medarbetare och beskriver Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighets (ÅMHHM) huvudsakliga uppdrag och målsättningar för 2024.

ÅMHHM har till uppgift att verka som tillstånds- och tillsynsmyndighet och handhar myndighetsutövning i enlighet med landskapslagstiftning. Myndighetens huvudsakliga myndighetsuppgifter finns inom nedanstående områden:

- Djurskydd
- Hälsoskydd (ex. offentliga lokaler, dricksvatten, badvatten)
- Konsumentssäkerhet
- Livsmedelstillsyn och livsmedelssäkerhet
- Miljöprövning och miljötillsyn
- Prövning och tillsyn över alkoholservering
- Smittsamma djursjukdomar
- Tillsyn och prövning inom socialvård- och hälsovård
- Tobakstillsyn

Myndighetens uppgift är att tillse att vår inomhus- och utomhusmiljö, vår mat, de produkter och tillverkningsprocesser vi använder och de aktiviteter vi utför varken skadar oss, djuren eller vår yttre miljö. Detta uppnås genom förebyggande prövning, tillsyn och provtagning enligt lagstiftningen samt med kunskap, aktiv informationspridning och god service. Lagstiftning ger oss både rättigheter och skyldigheter och finns i tre angränsande rättsordningar; åländsk lagstiftning, rikslagstiftning och gemenskapsrätt.

ÅMHHM erbjuder veterinärvårdstjänster avseende nyttodjur till jordbrukare, fiskodlare och andra som håller djur yrkesmässigt. ÅMHHM sköter även en mindre smådjursklinik för smådjur. Vidare upprätthåller myndigheten genom våra veterinärer landskapets 24h-veterinärjour, som möjliggör akutsjukvård för samtliga djurslag under kvällar, nätter och helger. Därmed erbjuds en god grundtrygghet för alla djurägare.

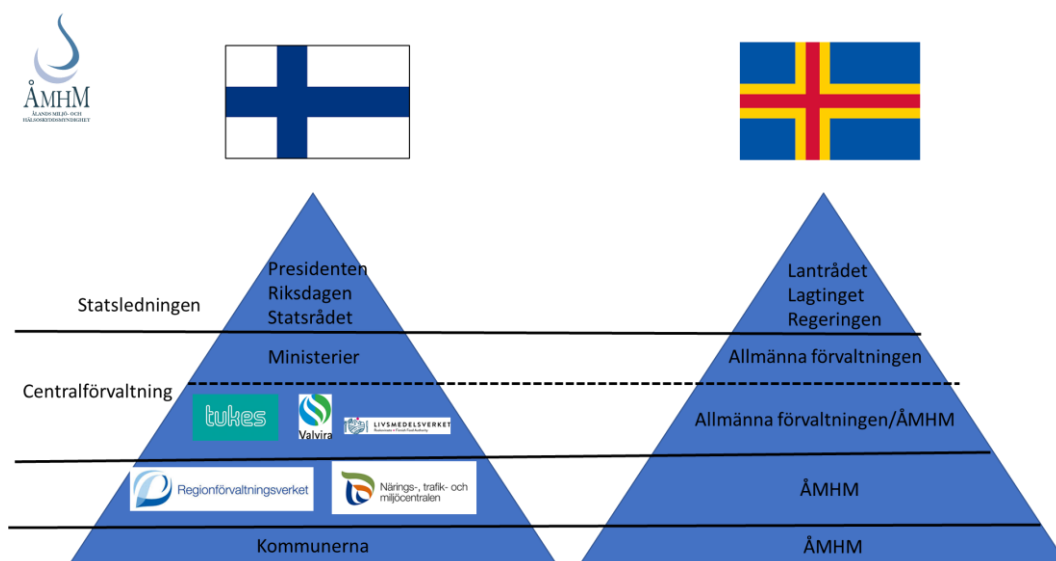
ÅMHHM:s laboratorium utför mikrobiologiska och fysikalisk-kemiska analyser på vatten, livsmedel, jord, omgivningsprov samt salmonellaprov från djurbesättningar. På uppdrag av Ålands landskapsregerings miljöbyrå utförs provtagning och analys enligt det vattenövervakningsprogram som utformats efter EU:s vattendirektiv. Farliga mikrober i bland annat livsmedel, dricks- och badvatten undersöks i syfte att undvika hälsofara eller utreda förgiftningsfall. Näringsanalyser görs på jord för optimering av jordbruket och fysikalisk-kemiska

analyser utförs på hushålls- och avloppsvatten. Analystjänsterna erbjuds till myndigheter, kommuner, företag och allmänhet.

På Åland finns en lagstadgad samarbetsgrupp för att arbeta med utredning av livsmedels- och vattenburna epidemier. ÅMHH, Ålands hälso- och sjukvård och Ålands landskapsregering ingår i gruppen. ÅMHH leder och deltar aktivt i gruppen med målsättning att arbeta fram och utveckla strukturer och arbetssätt för en så optimal hantering av livsmedels- och vattenburna epidemier som möjligt.

Uppdrag

Myndighetens uppdrag har fastställts i landskapslagen (2007:115) om Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet. ÅMHH:s uppdrag omfattar uppgifter som i riket sköts av alltifrån kommuner till statliga centrala ämbetsverk såsom regionförvaltningsverken, Livsmedelsverket, Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (Valvira), Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes) m.fl.

ÅMHH har i uppgift att granska och behandla inkomna ärenden utifrån gällande lagstiftning. Arbetet styrs utifrån EU-lagstiftning, rikslagstiftning samt landskapslagstiftning och består av tillståndsprövning, tillsyn, klagomålshantering samt informationsspridning.

ÅMHH svarar utöver detta för att veterinärvård och laboratorietjänster tillhandahålls i landskapet.

Organisation

ÅMHHM leds av en styrelse och närmast under denna en myndighetschef. Styrelsen är tillsatt av landskapsregeringen och består av en ordförande och en vice ordförande samt minst tre och högst fem andra ledamöter. Myndighetschefen är föredragande inför styrelsen.

Miljö tillstånd och ärenden av allmän eller principiell natur avgörs av en prövningsnämnd bestående av fem sakkunniga ledamöter inom juridik, ekonomi, hälsoskydd, biologi, teknik och näringsliv. Prövningsnämnden tillsätts av landskapsregeringen.

ÅMHHM:s organisation är indelad i fyra sektioner. Sektionerna 1-3 benämns som miljö- och hälsoskydds enheten och är lokaliserade på Norragatan 17 Mariehamn. Sektion 1 och 2 leds av respektive sektionschef som representerar dessa grupper i ÅMHHM:s ledningsgrupp och sektion 3 leds av myndighetschefen. Miljö- och hälsoskydds enheten har vid årets början 28 ordinarie medarbetare, 2 tjänstledigheter samt 7 tillfälligt förordnade medarbetare.

Sektion 4, ÅMHHM:s laboratorium, leds av laboratoriechefen som har eget budgetansvar samt visst personalansvar och ingår i ledningsgruppen. Laboratoriet har vid årets början 9 ordinarie medarbetare. En 70 % ordinarie tjänst som laboratorieanalytiker vakanshålls på grund av inbesparingsskäl. Även myndighetens två jurister ingår i ledningsgruppen.

Sektion 1

Inom sektionen handläggs ärenden inom tillsyn och prövning enligt miljöskyddslagen, vattenlagen, avfallslagen samt hälsoskyddslagen. Inom sektion 1 finns även den så kallade "enheten för förnyelsebar energi".

Sektion 2

Tillsyn och prövning enligt hälsoskyddslagen, alkohollagen, livsmedelslagen och konsument säkerhetslagen (internt benämnt "HALK-gruppen"), djursjukdomslagen samt djurskyddslagen. Ansvarar även för att upprätthålla veterinär verksamhet samt smittskyddsjour (24/h per dygn).

Sektion 3

Tillsyn över den offentliga hälso- och sjukvården samt tillsyn och prövning över privat och offentlig socialvård samt tobakslagen. Myndighetens administrativa resurser samt juridiska stöd finns även samlat här.

Sektion 4 Laboratoriet

Utför analystjänster åt myndigheter, kommuner, företag och allmänheten.

Ledning och styrning

Myndighetschef

För att leda och utveckla myndigheten finns närmast under styrelsen en myndighetschef som utses av ÅMHHM:s styrelse.

Frågor i den löpande verksamheten kring organisation, resursfördelning och aktuella uppdrag avgörs av myndighetschefen i samråd med ledningsgruppen. Myndighetschefen avgör även de ärenden som ankommer på myndigheten och som inte ska avgöras av styrelsen, prövningsnämnden eller har delegerats till annan tjänsteman att avgöra. Sedan 2022 har styrelsen delegerat tillsättande av ordinarie tjänster till myndighetschefen med undantag för tjänster i ledningsgruppen. Myndighetschefen har budgetansvar för budgetmoment 84810 samt det övergripande ansvaret för hela myndighetens budget.

Laboratoriechef

Laboratoriechefen leder laboratoriets verksamhet och utvecklar verksamheten i samråd med myndighetschefen. Laboratoriechefen lämnar förslag till laboratoriets verksamhets- och resultatplan samt verksamhetsberättelse till myndighetschefen. Laboratoriechefen har budgetansvar för budgetmoment 84820 och fattar beslut om anskaffningar och ingående av avtal som endast berör laboratoriets budget och verksamhet. Laboratoriechefen tar årligen fram budgetförslag för laboratoriet i samråd med myndighetschefen.

Sektionschef

Sektion 1 och 2 leds av två sektionschefer. Sektionscheferna leder och fördelar arbetet inom sin sektion i samråd med myndighetschefen. Myndighetschefen fungerar som sektionschef för sektion 3. Sektionschefen fattar beslut på föredragning av tjänsteman inom respektive sektions förvaltningsområden, förutom de ärenden som delegerats direkt till enskild tjänsteman att avgöra.

Ledningsgrupp

Ledningsgruppen består av myndighetschef, laboratoriechef, sektionschefer och myndighetsjurister. Ordförande är myndighetschefen. Ledningsgruppen behandlar frågor som rör myndighetens ledning och utveckling, resurser, utvärderar verksamheten samt planerar aktuella uppdrag. Ledningsgruppens diskussioner och slutsatser utgör underlag för myndighetschefens beslut. Gruppen har som målsättning att sammanträda varannan vecka men möten kan även hållas oftare vid behov. Samtliga medarbetare har möjlighet att anmäla frågor till ledningsgruppen för behandling.

Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet 2024

Budget och ekonomi

Miljö- och hälsoskyddsmyndigheten föreslås för 2024 inkomster om 700 000 euro och anslag om 3 060 000 euro.

Laboratoriet föreslås inkomster om 410 000 euro och anslag om 1 010 000 euro varav ca 117 000 avser internhyra.

Uppföljning av myndighetens budgetmoment 84810 görs varje månad av myndighetschefen tillsammans med ekonom. Laboratoriechefen följer kontinuerligt upp budgetmoment 84820.

Avgifter

ÅMHHM:s förslag till taxa fastställs av ÅMHHM:s styrelse innan landskapsregeringen fattar det slutgiltiga beslutet om kommande års taxa.

Utmaningar

Myndigheten inleder året med en vakans på myndighetschefstjänsten. Detta då ordinarie myndighetschef har tillträtt en ny tjänst och i samband med det beviljats sex månaders tjänstledighet, under denna period har en intern lösning arbetats fram. Lösningen innebär att en av myndighetens jurister samt en av sektionscheferna tillsammans delar på merparten av myndighetschefens arbetsuppgifter tills en ny chef har rekryterats. Då detta innebär en ökad arbetsbelastning innebär det att vissa arbetsuppgifter som ankommer på myndighetschefen måste prioriteras bort eller att de tidvis inte kan genomföras

med samma noggrannhet pga. tidsbrist. Det är inte endast dessa två medarbetare som påverkas av myndighetschefens tjänstledighet då arbetsuppgifter även sipprar ner i organisationen till andra medarbetare. En generell ökad arbetsbelastning på myndigheten förväntas därför uppstå i och med att tjänsten är vakant.

Miljö- och hälsoskydds enheten

För närvarande inväntar ÅMHHM godkännandet av den nya livsmedelslagen, som ersätter gällande livsmedelag (FFS 23/2006 antagen genom ÅFS 2007:26), och som kommer att innebära ett flertal nya förfaranden för livsmedelsinspektörerna.

Från och med årsskiftet 2024–2025 faller tillsynsområdet gällande privat hälso- och sjukvård på ÅMHHM. Detta är ett helt nytt område för ÅMHHM och som behöver således byggas upp från grunden vid myndigheten. Under andra halvåret av 2024 behöver ÅMHHM därför skapa kompetens samt rutiner för hantering av dessa ärenden att arbetet kan inledas från och med årsskiftet.

Under sista kvartalet 2023 påbörjade två tillfälliga miljöskyddsinspektörer sina tjänster vid ÅMHHM och gruppen för förnyelsebar energi, den så kallade ”enheten för förnyelsebar energi”, existerar nu i praktiken. Då det handlar om komplicerade arbetsuppgifter måste nu de nyanställda få en gedigen inskolning och bli upplärda inom området. Redan i början av 2024 förväntas den första MKB:n för havsbaserad vindkraft inkomma vilket innebär stor utmaning för myndigheten och de handläggare som ska arbeta med de komplexa frågorna. Även en ny jurist har börjat sin tjänst vid myndigheten vilket möjliggör att en av myndighetens jurister kan arbeta fokuserat med de juridiska aspekterna av den ökande belastningen som ärendena gällande förnyelsebar energi innebär för myndigheten.

ÅMHHM utför årligen den tillsyn på fiskodlingarna som stadgas i det nationella kontrollprogrammet samt utför lagstadgad provtagning. Myndigheten behöver få möjlighet att arbeta förebyggande för att minska riskerna för nya kostsamma smittsamma djursjukdomar. Det finns många smittsamma djursjukdomar som de facto är ett rejält hot för Åland; VHS, IHN, Varroa, fågelinfluensa och afrikansk svinpest är bara några. I budgetäskande för 2024 har ÅMHHM äskat om en veterinärtjänst för fiskhälsa och smittskyddsfrågor och förhoppningen är att myndigheten får gehör för detta oerhört viktiga proaktiva arbete så vi kan jobba på att hindra smittsamma djursjukdomar och deras smittspridning så tidigt som bara möjligt. Utbrott av smittsamma sjukdomar är mycket kostsamma för både företagen och de involverade myndigheterna.

Sektionschef/hygienikertjänsten föreslogs under 2023 att delas upp i två tjänster då tjänsten visat sig vara för omfattande för en person. Myndigheten fick avslag på det förslaget. Tjänsten utlystes då som ordinarie och tillsattes med start 1 april 2023. En intern prioritering av arbetsuppgifterna gjordes där tjänstemannen

undantogs jourplikt samt klinisk verksamhet för att skapa bättre förutsättningar för en hållbar arbetsbelastning. En del av hygienikeruppgifterna har även lagts på andra veterinärtjänster inom myndigheten till förmån för tjänstens personalansvar. Under 2023 har ett nytt kollektivavtal trätt i kraft. Avtalet innebär att varje arbetat jourpass genererar en ökad tid för jourledighet, jämfört med tidigare, för att komma upp i fastställd veckovila. Det är inget nytt problem utan det har redan sedan tidigare varit svårt för jourhavande veterinärer att kunna ta ut den lagstadgade veckovilan inom befintlig arbetstid då vikarie inte får tas in under jourledighet och övriga kollegor inte har möjlighet att ta över den ledigas uppgifter. Detta har byggt upp en så kallad ”kompensationsledighetskuld” som fortsättningsvis växer nu i än snabbare takt i och med det nya avtalet.

En viktig grundsten i ÅMHHM:s verksamhet är att alla kunder och klienter behandlas på ett likvärdigt sätt och att ärendehantering sker utifrån god förvaltnings sed. För en myndighet som ÅMHHM som verkar över flera förvaltningsområden är det extra viktigt att processerna för de olika förvaltningsförfarandena finns beskrivna och detta arbete pågår kontinuerligt. Myndigheten arbetar löpande med kvalitetsledningsarbetet bland annat genom att kartlägga och uppdatera våra processer. Myndigheten arbetar vidare med ständiga förbättringar och avvikelserapportering inom samtliga sektioner för att hitta brister och åtgärda dessa.

Lagstiftningen som reglerar ÅMHHM:s uppgifter styrs i en allt högre grad av EU-lagstiftning som implementerats på Åland genom blankettlagstiftning som gör rikets lagstiftning gällande. Den stora andelen rikslagstiftning i ÅMHHM:s verksamhet i kombination med komplexa EU-förordningar och delade behörigheter mellan riket och Åland inom flera av ÅMHHM:s förvaltningsområden ställer allt högre krav på lagtolkning och lagtillämpning hos myndigheten. Det är en stor utmaning för myndigheten inom alla förvaltningsområden som ÅMHHM bär ansvar för. Dessa utmaningar återfinns i olika grad (och på olika sätt) inom alla förvaltningsområden men särskilt inom den veterinära verksamheten, livsmedelstillsynen samt inom miljöområdet.

Målsättningar 2024

Utöver de specifika målsättningarna som tagits fram inom varje sektion har myndigheten ett antal målsättningar för miljö- och hälsoskydds enheten år 2024:

- Myndigheten fortsätter arbetet med att bygga upp kompetens och förutsättningar för hantering av arbetsuppgifter kopplade till projekt inom förnyelsebar energi med huvudfokus på havsbaserad vindkraft, i den utsträckning medel beviljas.

- Myndigheten implementerar den nya livsmedelslagen på Åland och ändrar och anpassar metoder och rutiner för att på bästa sätt fullfölja de lagstadgade kraven.
- Myndigheten kommer att överta tillsyns- och tillståndsansvaret för privat hälso- och sjukvård från LR enligt en planerad lagändring. Erforderliga processer utarbetas vilket kommer att kräva planering och anpassningar.
- Myndigheten arbetar fortsättningsvis för att hitta samordningseffekter och optimera resursanvändningen internt med anledning av utökade arbetsuppgifter och lagkrav.
- Myndigheten håller introduktionstillfällen för den tillträdande styrelsen efter valet 2023.
- Myndigheten påbörjar arbetet att övergå till digitala inspektioner, för att möjliggöra ett effektivare arbetsflöde och möjlighet att få ut statistik över olika typer av avvikelser. För att uppfylla målet är myndigheten beroende av vad leverantören kan leverera. Detta är också ett första steg till publicering av inspektionsresultat på internet inom livsmedelsområdet.
- Myndigheten behöver byta ut stora delar av sin datorpark och nödgas övergå till att arbeta i Windows 11, detta med anledning av att Microsofts säkerhetsuppdateringar till Windows 10 upphör.
- Datasäkerhetsarbetet utvidgas gällande e-posthantering och fokus sätts på myndighetens rutiner och verktyg kring all digital kommunikation.

Social- och hälsovård

ÅMHHM är tillsynsmyndighet för offentlig socialvård inklusive barnomsorg, inom landskapets lagstiftningsbehörighet. Till den offentliga socialvården hör även den kommunala äldreomsorgen. ÅMHHM är även tillstånds-, och tillsynsmyndighet för privat socialservice samt tillsynsmyndighet för offentlig hälso- och sjukvård på Åland, exklusive yrkesutövning.

Två social- och hälsovårdsinspektörer arbetar inom området. Arbetet är fördelat så att den ena inspektören handhar offentlig sjukvård och kommunal äldreomsorg samt handhar tillsynsuppgifter utifrån tobakslagstiftningen. Den andra inspektören handhar övrig socialvård.

Från och med 2025 kommer tillsynen över den privata hälso- och sjukvården att överföras till ÅMHHM från landskapsregeringen. Detta innebär helt nya uppgifter

för ÅMHHM. Tillsynen överförs under en övergångsperiod så att ÅMHHM tar över ansvaret fullt ut först år 2025. Enligt LR:s budgetförslag för 2024 kommer en ny tjänst med fokus på tillsyn över den privata hälso- och sjukvården att inrättas. Tanken är att tjänsten tillsätts från halvårsskiftet 2024 varefter ÅMHHM kommer att ”inskolas” i tillsynsuppdraget.

Tillsyn

Tillsyn inom social- och hälsovården utövas på individ- och verksamhetsnivå och består av reaktiv tillsyn och proaktiv tillsyn.

Reaktiv tillsyn kan vara klagomålsbaserad eller egeninitierad och innebär således en kontroll i efterhand utgående misstankar om missförhållanden. Enskilda individer kan anföra förvaltningsklagomål över hur en verksamhetsutövare till exempel bemöter eller utövar individuell planering för en klient eller patient inom social- eller hälsovården. Tillsynsärenden kan även initieras av ÅMHHM utgående från påståenden i media om oegentligheter/missförhållanden eller andra typer av anmälningar (exempelvis anonyma).

Proaktiv tillsyn är förebyggande och planeras i förväg, kontrollerar lagenligheten samt bygger på en strävan att styra en verksamhet i en viss riktning. En del av den proaktiva tillsynen omfattar lagstadgad kontroll av innehållet i privata socialserviceproducenters ansökningar om tillstånd, anmälningar om registrering, verksamhetsberättelser och egenkontrollplaner samt tillsyn av handläggningstider i barnskydds- och utkomststödsärenden.

Utmaningar

Tillsynen över den privata hälso- och sjukvården kommer att innebära nya inslag av förvaltningsuppgifter hos ÅMHHM. Även om uppgifter först från år 2025 formellt kommer att överföras på ÅMHHM kommer anpassningsarbete att ske under 2024.

Det finska språket dominerar kraftigt när det gäller relevanta utbildningar, anvisningar, rättsfall, JO-beslut, inspektionschecklistor och motsvarande på riksnivå. Kunskaperna i svenska hos sakkunniga vid tillsynsmyndigheter på riksnivå är ofta bristfälliga. Detta blir ett reellt problem då åländska blankettlagar i praktiken utgår från rikslagstiftning men praxis, domslut och tolkningar från riket inte kan användas av språkliga orsaker.

Formerna för KST:s verksamhet och dess förhållande till medlemskommunerna skapar alltså frågor som ÅMHHM indirekt ställs inför. Kommunerna och KST vänder sig därför med jämna mellanrum till ÅMHHM för rådgivning och vägledning i komplexa frågeställningar som måste redas ut.

Ålands litenhet skapar en problematisk struktur för att hantera privat anmälningsskyldig socialservice. Eftersom kommunala myndigheter (enskild kommun eller kommunalförbund) behandlar anmälningar om privat socialservice som första instans och avger omdömen som den registerförande myndigheten utgår från vid registreringsförfarandet, måste den kommunala myndigheten i dagsläget utforma sitt omdöme och utforma sin praxis enligt två olika registerförande myndigheters rutiner och krav. Om en anmälningsskyldig socialserviceproducent vill bedriva verksamhet över hela Åland inom både landskapets och rikets lagstiftningsbehörighet, där verksamheten rör uppgifter som både kommunerna och Kommunernas socialtjänst k.f. (KST) ombesörjer, ska 17 separata anmälningar administreras av såväl ÅMHHM som Statens ämbetsverk.

Delad tillsynsbehörighet mellan ÅMHHM, hälso- och sjukvårdsbyrån och Statens ämbetsverk på Åland problematiserar handläggningen av enskilda klagomåls- och tillsynsärenden. Det gör att frågan ofta aktualiseras om vilken myndighet som är behörig att handlägga ett enskilt ärende. Det är inte heller ovanligt att olika delar i ärenden hanteras av olika myndigheter. Behörighetsfördelning gällande ÅMHHM, hälso- och sjukvårdsbyrån och Statens ämbetsverk ska enligt uppgift klarläggas genom utredning initierad av landskapsregeringen. Genom att tillsynen över den privata hälso- och sjukvården överförs till ÅMHHM ökar behovet av att klargöra rollfördelningen.

Den nya socialvårdslagstiftningen har medfört flera nya krav avseende verksamhetsutövarnas interna kontroll genom egenkontrollplaner och personalens anmälningsskyldighet. Tillsynen har därför förskjutits från att endast utföras reaktivt till en mer proaktiv tillsyn.

Det saknas idag en förordning gällande innehållet i de lagstadgade egenkontrollplanerna. ÅMHHM har framfört önskemålet till socialvårdsbyrån.

Målsättningar för social- och hälsovården

- Behörighetsfördelningen inom tillsynen av socialvården på Åland mellan ÅMHHM och Statens ämbetsverk lyfts på nytt utgående från ÅMHHM:s skrivelse till LR 2021.
- Tillsynen etableras över privat hälso- och sjukvård.
- Proaktiv tillsyn i form av granskning av personalens utbildning, antal och barngruppers storlek inom daghemsverksamhet. Planerad fortsättning under 2025-2026 med tema inomhusmiljö och utomhusområden där fysiska inspektioner görs tillsammans med andra inspektörer från ÅMHHM.

- Reaktiv tillsyn i form av granskning av hur KST på system- och individnivå handlägger verksamhet i sysselsättningssyfte och arbetsverksamhet för personer med funktionsnedsättning enligt 70-71 §§ i socialvårdslagen.
- Proaktivt tillsynsprojekt inom äldreomsorgens hemservice gällande personalstruktur och samverkansavtal färdigställs under 2024. Tillsynsprojektet genomförs genom inhämtande av information samt fysiska inspektioner i samtliga kommuner. Projektet stöder landskapsregeringens äldre politiska program (2023–2030).
- Proaktivt tillsynsprojekt inom hemsjukvården som tillsammans med hemservice inom äldreomsorgen utgör hemvård. Startas upp hösten 2024 för att komplettera tillsynen inom äldreomsorgens hemservice.
- Utarbetande av checklistor, processbeskrivningar, mallar och rutiner för reaktiv och proaktiv tillsyn.

Miljö

Miljötillsyn

ÅMHH:s arbete med miljötillsyn planeras att löpa på enligt fastställd tillsynsplan för 2024. Inför det kommande året är läget inom personalresursen stabilt, men oförutsägbara händelser kan påverka tillsynsarbetet.

Utmaningar

Implementering av ny lagstiftning är fortsatt en utmaning. I avfallslagen är det till exempel oklart i vilken utsträckning regelbundna inspektioner av avfallsverksamheter som saknas i våra register ska genomföras. ÅMHH har idag endast register över avfallsverksamheter som är prövningspliktiga enligt miljöskyddslagen. I landskapsförordningen om avfall har det även tillförts nya detaljerade uppgifter på avfallsaktörerna, vilka ÅMHH ska kontrollera via tillsyn.

Arbetet med att ta fram en ny vattenlag vid landskapsregeringen färdigställdes ej under 2023 men förväntas bli klar under 2024. Implementeringen av vattenlagen förväntas innebära ökad arbetsbelastning för hela miljögruppen.

Arbetet med implementering av dricksvattendirektivet på Åland fortsätter under det kommande året.

En ständig utmaning inom miljötillsynen är inkomna klagomål som måste hanteras skyndsamt. Utmaningen ligger i att klagomålen varken går att förutspå i

antal inkomna ärenden per år eller ärendenas komplexitet och tidsåtgång. Även tillsynsprojekt som utförs i samarbete med andra myndigheter är tidskrävande.

Nya utmaningar på lång sikt är de framtida klimatförändringarna som kan innebära ökad risk för torka, skogsbränder, skyfall och förändringar inom ekosystemen. Dessa risker och förändringar skapar nya utmaningar för myndigheten inom miljötillsynen. Till exempel kan dricksvatten och övriga ytvatten förorenas. Under sommaren 2023 har även intensiva regn lett till att badstränders vattenkvalité påverkats negativt vilket lett till ökade provtagningar och vid behov nedstängningar av allmänna badplatser.

Samhällsvinster

I stort sett all miljötillsyn sker i förebyggande syfte. Alla verksamheter är på något sätt miljöbelastande och inom tillsynen bevakar myndigheten att miljölagstiftningen efterlevs så att ändamålet med verksamheterna nås med minsta möjliga negativa miljöpåverkan. Genom en god miljötillsyn kan många, för samhället kostnadskrävande insatser undvikas.

ÅMHM deltar i en samnordisk grupp där arbetet främst fokuserar på hur små vattenförsörjningsenheter (50-500 personer) klarar av att implementera dricksvattendirektivet. I slutet av oktober 2023 godkändes en vetenskaplig artikel och publicerades i "Journal of Water and Health". För tillfället arbetar gruppen med två nya vetenskapliga artiklar. Genom att medverka till framtagandet av vetenskapliga artiklar kan myndigheten hålla sig i framkant inom området.

Vid alla verksamheter som förvarar och/eller använder oljor, bränslen, kemikalier, avfall eller gödsel, kontrollerar ÅMHM att hanteringen och lagringen sker på ett tätt och säkert sätt. Om dessa produkter kommer ut i mark eller vatten kan både grund- och ytvatten förorenas. Det är extra känsligt i vattenskyddsområden och i områden där det enbart finns dricksvatten från brunnar. Kommer det föroreningar i grundvattnet, är det mycket svårt att sanera. Sanering av mark är mycket kostsamt då massorna ska grävas upp och föras till godkänd avfallsmottagare, ofta utanför landskapet.

Om oljor eller kemikalier hamnar i avloppsledningsnätet och rinner vidare till ett reningsverk så måste allt inkommande avloppsvatten bräddas förbi reningsverket, annars slås det biologiska reningssteget ut. Om föroreningar kommer in i reningsverken är det kostsamt att rengöra och att få allt att fungera igen. Detta kan till exempel ske om oljeavskiljare inte töms och besiktas regelbundet.

Gödsel och avloppsvatten innehåller både bakterier och näringsämnen. Vid felaktig hantering eller rening kan det hamna i sjöar och hav och bidrar då till övergödningen, med ökad algbloomning som följd. Förutom att ekosystemen och

bottnar påverkas negativt, är till exempel cyanobakterier hälsovådliga för barn och husdjur. Hundar som dricker och badar i vatten med cyanobakterier kan till och med avlida. Att gödsel sprids i enlighet med fastställda bestämmelser och lagras tätt är viktigt för att förhindra risk för föroreningar.

Bakterier från icke fungerande avloppsanläggningar kan också leta sig ner till vårt grundvatten. Bakterier i dricksvatten är ohälsosamt för både människor och djur samt kostsamt att rena. Det är dessutom svårt att få ersättning för kostnaderna, då det är mycket svårt att bevisa var dessa föroreningar kommer ifrån.

ÅMHH ser till att Åland har ett säkert och kvalitativt hushållsvatten. Inom tillsynen kontrolleras i huvudsak de tekniska vattenreningsprocesserna men övervakning görs av hela flödet, ända från råvattentäkt till konsumenten.

Under badsäsongen utförs regelbundna vattenprover vilka tas för att kontrollera att bakteriehalterna inte ligger på skadliga nivåer.

Miljötillsynen är en väldigt viktig del av myndighetens uppdrag att förvalta det åländska öriket till kommande generation. Genom tillsynens preventiva arbete upptäcks och förhindras miljöolägenheter som exempelvis utsläpp av kemikalier eller orenat avloppsvatten.

Målsättningar för miljötillsynen

- Genomföra planerad tillsyn för 2024 samt slutföra kvarvarande tillsynsärenden från 2023.
- Klargöra vilka verksamheter som ÅMHH enligt avfallsslagen ska bedriva tillsyn på. Detta för att till år 2025 införa eventuellt nya verksamheter till tillsynsplanen.
- Planera tillsynsprojekt för transport av farligt avfall i fält. Inspektionerna behöver utföras i samarbete med polismyndigheten.
- Under 2023 har arbetet med vattensäkerhetsplanerna fortsatt till nästa fas, vilket innebär att det under året begärts in kontrollplaner från samtliga verksamhetsutövare. Arbetet har kommit en bra bit på väg, men kommer fortgå under år 2024.
- Arbetet med implementeringen av dricksvattendirektivet förväntas även under 2024 att kräva omfattande arbetsinsatser både vid ÅMHH samt i samråd med landskapsregeringen.

- Kompetensutveckling och utbyte av arbetserfarenheter inom miljögruppen via gemensamma inspektioner ska genomföras under 2024. Gemensam inspektion på fiskodling och bränslestation ska utföras.
- Dokumentera den befintliga arbetsprocessen för tillsynen av de bränslestationer och -depåer som utförs i samarbete med Räddningsverket.

Miljöprövning

Inom prövningsområdet hanteras ansökningar för nya och befintliga verksamheter. Av dessa prioriterar ÅMHH nya verksamheter som behöver en miljöprövning för att påbörjas. För befintliga verksamheter som kräver revidering är antalet ansökningar känt. Antalet nya verksamheter är däremot oförutsägbart. ÅMHH:s ansvarsroll inom miljökonsekvensbedömningar påverkar också arbetsbelastningen. Att göra någon tillförlitlig prognos över arbetsbelastningen 2024 är därför svårt.

Till myndigheten inkommer årligen en stor mängd granskningsärenden gällande både borrhningar och muddringar. Dessa ”mängdärenden” har utarbetade rutiner och arbetsförfaranden och förväntas fortsättningsvis kunna handläggas effektivt vid myndigheten.

Utmaningar

Prognosen tyder på att 2024 kommer att bli ett utmanande år för miljöprövningen, framför allt på grund av att miljökonsekvensbeskrivningar för omfattande havsvindkraftsprojekt samt fiskodling förväntas inkomma. Myndigheten kommer troligen involveras i flertalet prövningar för etablering av anläggningar för produktion av förnyelsebar energi. I samband med dessa bedöms flertalet separata, efterföljande miljöprövningar för följdverksamheter uppstå.

Åländsk lagstiftning inom miljöområdet saknar förordningar som detaljreglerar verksamheter. Dessa skulle tydliggöra förutsättningar och kravställningar för alla parter. Förarbeten och anvisningar om hur lagar ska tolkas och bedömas är dessutom ofta bristfälliga. Vidare saknar rikslagstiftningen ofta svenskspråkiga anvisningar. Dessa utgör omständigheter som leder till att handläggningen vid myndigheten blir arbetsdryg.

Samhällsvinster

Miljöprövningen har en förebyggande verkan då denna process ska se till att verksamheter, innan de påbörjas, planeras, byggs eller utförs på ett så miljöeffektivt sätt som möjligt.

Syftet med ÅMHH:s kommunikation med sökanden i prövningsärenden är att denne vägleds i en riktning som minimerar risken för framtida negativa effekter

för miljön och verksamheten. Genom att ställa vägledande frågor får verksamhetsutövare utvärdera sin verksamhet vilket ibland resulterar i alternativa lösningar. Detta kan minska risken för framtida kostsamma åtgärder. Ett ytterligare syfte med miljöprövningsprocessen är att involvera allmänheten i de projekt som planeras i deras näromgivning och miljö.

Andra viktiga samhällsvinster som uppkommer i och med myndighetens arbete är till exempel:

- Akvatisk flora och fauna skyddas samt minimera olägenhet för sakägare eller möjlighet att nyttja vattenområdet.
- I verksamheter med utsläpp till luft minskar ÅMHHM riskerna för människors hälsa genom att ställa krav om utsläpp av ämnen och mängder i samband med prövning.
- Långvarig påverkan av buller är ohälsosamt, både fysiskt och psykiskt. För prövningspliktiga verksamheter fastställer ÅMHHM verksamhetstider, gränsvärden och ställer krav på bullerdämpande åtgärder där det behövs.
- Vid utsläpp till mark eller vatten, via till exempel avloppsanläggningar, är syftet att skydda grundvatten och minska risk för förorening av mark och grundvatten för att inte förstöra möjligheter att framledes nyttja dessa.
- Ytterligare en vinst med fasta gränsvärden är att detta leder till minskning av utsläpp av näringsämnen till vattenförekomster, vilket i sin tur bidrar till minskad algblooming, syrebrist samt minskade läckage av näringsämnen.

Målsättningar för miljöprövningen

- Fortsätta samarbeten med landskapsregeringen med syfte att öka informationsutbyte om aktuella händelser för koordinering av miljöarbetet samt undvika dubbelarbete.
- Studiebesök genomförs år 2024 för att bidra till ökad kompetensutveckling samt utbyte av erfarenheter.
- Fortsätta att identifiera områden där det finns behov av förordningar eller anvisningar från landskapsregeringen, speciellt där det finns tydliga anvisningar i riket.
- Arbetet med att ta fram och utveckla processer för myndighetens olika arbetsuppgifter fortgår. Under 2024 utarbetas en rutin för MKB-förfarandet.
- Ny tillståndsblankett för vattenverksamheter tas fram under 2024.

Livsmedel

Livsmedelsföretagare på Åland är viktiga för Ålands ekonomi både vid försäljning av livsmedelsprodukter och inom turismnäringen.

I dagsläget finns totalt 518 aktiva livsmedelsobjekt som har gjort anmälan enligt livsmedelslagen. Därutöver finns 23 godkända livsmedelslokaler som hanterar animaliska livsmedel, till exempel fiskslakterier. Till anmälda livsmedelsobjekt hör centralkök, restauranger, butiker, bagerier och caféer, industriella livsmedelstillverkare, lager och transporter. Därutöver finns offentliga verksamheter som skolor, daghem, äldreboenden och sjukhus. Marknadsförsäljare, primärproducenter och under året avslutade verksamheter är inte inräknade i ovanstående siffra. Många verksamhetsutövare har öppet bara en kort tid under sommaren eller under helger och kvällar vilket ställer krav på anpassad tillsyn. Tillsynsbehovet är även större sommartid.

I regel inspekteras nyanmälda verksamheter inom 3 månader. I vissa fall sker även syn på plats under byggnation innan uppstart.

Livsmedelstillsyn

Den regelbundna planerliga tillsynen baseras på Livsmedelsverkets anvisning ”Riskklassificering av en livsmedelslokal och kontaktmaterialverksamhet och fastställande av tillsynsbehov”, med tillhörande bilagor. Tillsynen består i regel av förberedande arbete med inläsning av regelverk, inspektionshistorik och objektets nuvarande verksamhet. Därefter görs en fysisk inspektion och processen avslutas med protokollskrivning. Rådgivning och informationsinhämtning sker löpande. Eventuellt kan det finnas behov av att göra en uppföljande inspektion om det uppdragats brister. I sista hand kan ett beslut om föreläggande tas för att säkerställa att lagen efterlevs.

Varje år anmäls ett antal nya verksamheter enligt livsmedelslagen samt innehavarbyten. Därutöver inkommer godkännande av verksamheter enligt livsmedelslagen, inkomna klagomål samt utredningar av misstänkta matförgiftningar. Ytterligare utförs provtagningar och övervakning av återkallelser på begäran från Livsmedelsverket.

Verksamhetsutövare, andra myndigheter och allmänheten inkommer frekvent med frågor som utreds och besvaras. I livsmedelstillsynen ingår också att hålla myndighetens hemsida och sociala medier uppdaterade och vid behov informera verksamhetsutövare om ny lagstiftning.

Utmaningar

I nya livsmedelslagen 297/2021 (sannolikt i kraft till årsskiftet) samt i EU-förordning 625/2017 anges att myndigheten ska offentliggöra tillsynsresultat. I riket används smiley-systemet och resultat publiceras på www.oivahymy.fi. Myndighetens ärendehanteringssystem är inte kompatibelt med det som används i riket. På Åland kan endast inspektionsresultaten fås genom att begära ut offentliga handlingar. När den nya livsmedelslagen träder i kraft behöver ÅMHHM ta fram ett system för att offentliggöra resultaten enligt lagstiftningen, myndigheten är här beroende av vad våra externa IT-leverantörer kan ta fram.

I princip utgår all lagstiftning inom livsmedelsområdet från EU-förordningar. Anvisningar från finska livsmedelsverket om hur dessa ska tillämpas saknas ofta på svenska. När frågor skickas till livsmedelsverket besvaras frågan ofta av utredare som saknar spetskompetens men som behärskar svenska.

Det är svårt att hitta passande utbildningar och information på svenska om gällande lagstiftning och regelverk. Idag använder myndigheten Finlands OIVA-anvisningar för bedömning av verksamhetsutövarnas regelefterlevnad. Skolning i hur dessa OIVA-anvisningar ska tillämpas saknas på svenska. Även vissa av texterna som man hänvisar till i Oivas bedömningsanvisningar saknas på svenska.

Näthandel med livsmedel (inklusive kosttillskott) är en växande marknad. Omfattningen av respektive verksamhet är svårbedömd vilket innebär problem med att fastställa tillsynsbehov.

Samhällsvinster

Åländska livsmedelsföretag genererar intäkter till samhället både genom export och lokal konsumtion. Att dessa företag har en säker framställning av livsmedel är en förutsättning för en fungerande handel. Livsmedelstillsynen kontrollerar att framställningen av livsmedelsprodukter utförs på ett säkert och redligt sätt.

Med den nya livsmedelslagen kommer även ÅMHHM att kontrollera livsmedelsföretagarens tillförlitlighet vilket kan motverka den så kallade ”gråa ekonomin”.

Turism- och fartygsnäringen är viktig för Åland. Ifall matserveringar både i land och ombord inte uppfyller kraven på god livsmedelshygien äventyras Ålands renommé som turistdestination, vilket kan resultera i färre turister och minskade intäkter.

Att förebygga samhällssmitta och matförgiftningar sparar kostnader i form av sjukvårdsutgifter och frånvaro från arbete och personligt lidande.

Målsättningar för livsmedelstillsynen

- Återuppta regelbunden tillsyn av passagerarfärjor (beroende av resursförstärkning).
- Påbörja uppdatering av mallar, e-tjänster, checklistor, information på hemsidan, rutiner och metoder för att möta kraven i nya livsmedelslagen.
- Påbörja framtagande av system för offentliggörande av resultat för livsmedelstillsynen.
- Utredda möjligheten att få tillgång till system för att kontrollera företagens redlighet enligt krav i nya livsmedelslagen.
- Utarbeta rutiner gällande påföljdsavgifter.
- Ny taxa med riskgrupper gör att alla livsmedelsobjekt i ärendehanteringssystem behöver kompletteras med information för att vara sökbara vid arbetsplanering.
- Provtagningsprojekt: mjukglass, sushi, listeria i vakuumpförpackade livsmedel samt, i samarbete med miljögruppen, vatten från gästhamn/camping.

Alkohol

På Åland är antalet permanenta serveringstillstånd ca 130 samt 13 anmälda passagerarfartyg. Handläggning av serveringstillstånd, tillsynsärenden samt utförande av tillsyn och besvarande av frågor som hör till området sköts av en ordinarie inspektör som vid behov och under högsäsongen bistås av en inspektör från sektion 1 som har utbildning på området. Sommartid brukar en sommarvikarie även utföra en del alkoholtillsyn vid sidan av andra arbetsuppgifter.

Tillsyn

Alkoholtillsynen består av förebyggande samt inre och yttre tillsyn. Den förebyggande tillsynen sker genom information, rådgivning och dialog med näringsidkare samt olika samarbeten.

Inre tillsyn är av administrativ karaktär som främst består av kontroll och uppföljning av att tillståndshavarna har den tillförlitlighet och de ekonomiska resurser som krävdes då tillståndet beviljades samt att försäljningsrapporterna rapporteras inom utsatt tid.

Med yttre tillsyn avses den tillsyn som sker på serveringsstället, vilket innebär kontroll av att alkoholserveringen sker i enlighet med tillståndet och bestämmelserna i alkohollagstiftningen. Alkohollagstiftningen lägger stor vikt vid serveringsställets eget ansvar att säkerställa verksamhetens laglighet genom egenkontroll. All personal ska ha tagit del av egenkontrollplanen och verifierat detta med sin underskrift.

ÅMHHM utför tillsyn på basen av en riskbedömning som påverkas av verksamhetens art och omfattning, tidigare inspektionsresultat, om serveringen är inriktad på alkoholförsäljning samt eventuell förlängd serveringstid. Även tips eller klagomål som lämnats till myndigheten samt ingripandeanmälningar från polisen påverkar riskbedömningen.

Prövning

Antalet prövningar varierar mycket över året med en stor anhopning på våren och försommaren, då många innehavarbyten sker och de tillfälliga evenemangen söker om serveringstillstånd för sin alkoholservering. Sommaren 2024 kommer att påverkas mycket av evenemanget Tall Ships Race där Mariehamn deltar som värdhamn den 24–27 juli. Evenemanget förväntas innebära många ansökningar rörande serveringstillstånd samt ett ökat behov av tillsyn.

Utmaningar

Rikets nya alkohollagstiftning är anpassad för ärendehantering och tillsyn på fastlandet men stöds inte av ÅMHHM:s IT-system. Många av registrets fördelar kan därför inte utnyttjas på Åland. Ärendehantering medför mycket manuellt arbete som i riket utförs av sökanden.

Enligt lagstiftningen ska grannar och närboende i många fall höras före beslut kan fattas om alkoholservering på en uteservering. Detta är ett tidskrävande förfarande.

Arbetet med att tillse att samtliga verksamhetsutövare utarbetar en egenkontrollplan och håller planen uppdaterad är fortsättningsvis utmanande. Vid alkoholinspektioner är inte ovanligt att det framkommer att verksamheten ännu saknar egenkontrollplan.

Situationen är sårbar då det bara är två inspektörer som har kompetens på området och kan handlägga tillståndsärenden, vilket kan göra att prioriteringar mellan olika ärenden måste göras. I perioder kan tillsynen och tillsynsärenden behöva stå tillbaka till förmån för handläggning av ansökningar.

Samhällsvinster

En stor del av de misshandelsfall som sker på allmänna platser och på krogar kan härledas till en alltför hög berusningsnivå. Att förebygga våld där det är möjligt ligger i allas intresse då varje misshandel, utan att beakta det personliga lidandet, enligt BRÅ (Brottsförebyggande rådet) kostar från ett par tusen till fem miljoner euro i långsiktiga samhällskostnader. Samhällskostnaderna för alkoholkonsumtionen i Sverige uppskattades i en studie av Ramboll överstiga 10 miljarder euro årligen.

Unga personer som just blivit myndiga besöker ofta krogarna och kommer där att utveckla normer för vilket förhållningssätt man får till alkohol i dessa sammanhang. Därför är det viktigt att det finns en respektfull restaurangkultur, där berusningsdrickandet inte är den norm som råder.

Genom att säkerställa att tillståndshavaren har de förutsättningar som lagstiftningen kräver förebyggs att oseriösa och potentiellt kriminella eller missbrukande personer beviljas serveringstillstånd eller förvärvar ett bolag som innehar serveringstillstånd. Genom att samma krav gäller samtliga tillståndshavare säkerställs att konkurrensen mellan aktörerna på Åland sker på lika villkor.

Målsättningar alkoholområdet

- En målsättning är att upprätthålla samarbetet med polis och näringsliv. Enligt den vetenskapligt beprövade arbetsmetoden ”Ansvarsfull Alkoholservering”, som Åland länge arbetat enligt, är tillsyn och olika samarbeten en viktig bit för att minska de alkoholrelaterade problem och det våld alkoholservering kan medföra.
- ÅMHHM har som mål att serveringsställen med förlängd serveringstid och inriktning på alkoholservering ska få fyra tillsynsbesök under året. Övriga serveringsställen får tillsyn enligt den riskbedömning som görs, dock minst ett tillsynsbesök vart tredje år. Nya tillståndshavare inspekteras under det första verksamhetsåret.
- Ålandsregistrerade passagerarfartyg i internationell trafik ska ha egenkontrollplaner som uppfyller kraven i den åländska alkohollagstiftningen.
- ÅMHHM har som målsättning att fatta beslut rörande ansökningar så snabbt som möjligt och vid okomplicerade ärenden, som inte kräver hörande av närboende, inom maximalt 30 dagar från det att en komplett ansökan lämnats in.

- Blivande tillståndshavare ska kunna hitta uttömmande information om kraven som ställs enligt den åländska alkohollagstiftningen via ÅMHHM:s hemsida samt blanketter och mallar för egenkontrollprogram.

Tobak

Landskapslag om tobak och tobaksrelaterade produkter ändrades år 2020. Ändringen kompletterar befintlig tobakslagstiftning i syfte att uppfylla EU:s tobaksprodukt direktiv gällande säkerhetsmärkning och äkthetsdetaljer. Den reviderade tobakslagen innehåller bland annat bestämmelser om återförsäljarnas skyldigheter att upprätta en egenkontrollplan. Innehållet i och utarbetandet av egenkontrollplanen regleras genom landskapsförordning om tobak och tobaksrelaterade produkter.

Verksamhetsidkare som säljer tobak och tobaksrelaterade produkter ska själva anmäla detta till ÅMHHM. Myndigheten utfärdar ett anmälningsbevis om tobaksförsäljning vilket återförsäljaren ska hålla synligt för kunderna vid återförsäljarens betalstation. ÅMHHM bokför återförsäljare av tobak och tobaksrelaterade produkter i myndighetens tobaksregister. Anmälan kräver inget beslut från myndigheten men ÅMHHM ska årligen i november fakturera verksamhetsidkaren årsavgift för tobaksförsäljning.

Tillsyn

Tillsynen över tobakslagen stödjer sig förutom på myndighetstillsyn även på den egenkontroll och verksamhetsreglering som verksamhetsidkarna själva ska utöva. Till myndighetstillsynen hör tillsyn över tobaksproduktens säkerhetsmärkning och äkthetsdetaljer. Vid tillsynsbesöket skall inspektören kontrollera att synligt anslag finns för lagenliga rutiner vid tobaksförsäljning och rutiner för ålderskontroll.

I fokus för tillsynen av tobaksförsäljningen ligger återförsäljarens egenkontrollplan med uppgifter om ansvarspersonen, introduktion och information till personal samt åtgärder och bokföring vid problemsituationer. Ur egenkontrollplanen ska framkomma hur försäljningsverksamheten informerar sin personal om rutiner för lagenlig tobaksförsäljning och ålderskontroll. Dessa skyldigheter omfattar även plikten att bokföra uppgifter om problem vid försäljningen samt åtgärder som vidtagits för att avhjälpa problemen.

Försäljningsverksamheten har också skyldighet att bokföra de åtgärder som vidtagits med anledning av myndighetskontroller.

Utmaningar

ÅMHHM ska genom tillsyn kontrollera tobaksproduktens säkerhetsmärkning och äkthetsdetaljer men saknar elektronisk scanner vilket används i riket. Tillsynen sker således visuellt i dagens läge.

Att i tillräcklig omfattning kontrollera att åldersbestämmelserna följs vid försäljning av tobak och tobaksrelaterade produkter är en utmaning.

Målsättningar tobak

- Planera samt genomföra ett projekt för unga personers provköp av tobak och tobaksrelaterade produkter.

Hälsoskydd

Enligt hälsoskyddslagen ska verksamheter såsom serviceboenden, skolor, daghem, behandlingslokaler med särskilda krav på hygien, idrottsanläggningar och inkvarteringar anmäla sin verksamhet till ÅMHM och omfattas av regelbunden tillsyn. Myndigheten handlägger dessutom klagomål och ger rådgivning. Inom tillsynen kontrollerar ÅMHM att hygien och inomhusmiljö uppfyller lagens krav.

Utmaningar

Det är svårt att hitta utbildningar inom hälsoskyddsområdet, anvisningar på svenska saknas ofta och Åland har få utomstående sakkunniga.

Arbetet är sårbart då ÅMHM endast har en inspektör på området och kontaktperson på landskapsregeringen saknas.

Samhällsvinster

I samband med tillsyn kan eventuella problem med rutiner eller teknisk utrustning upptäckas vilket resulterar i att skador/brister i byggnader kan åtgärdas i ett tidigare skede och eventuella hälsobesvär minimeras och större ekonomiska kostnader undviks. Då barn tillhör en känslig grupp som själva inte alltid kan uttrycka eventuella olägenheter i sin vistelsemiljö så kan ÅMHM genom tillsyn på förskolor och skolor skapa en hälsosam miljö för barnen genom att myndigheten bland annat kontrollerar hur ventilation, städning och hygienrutiner fungerar.

Målsättningar hälsoskydd

- Genomföra planerad tillsyn för 2024 samt den tillsyn som inte blev genomförd under 2023.
- Se över riskklassningen så att denna harmoniserar med tillsynsplanen.
- Ta fram tydliga rutiner på hälsoskyddsområdet.

Konsumentssäkerhet

Konsumentssäkerhetslagen reglerar säkerheten för tjänster och produkter som säljs till konsumenter. Varor och tjänster som säljs får inte medföra risk för konsumentens hälsa eller egendom som är större än vad som kan förväntas. Lagen gäller alltid förutsatt att högre säkerhetskrav inte ställs i annan lagstiftning. Inom konsumentssäkerhetsområdet utför ÅMHH i regel inte någon proaktiv/regelbunden tillsyn. Vid olyckshändelser utreds orsaken och de aktuella säkerhetsrutinerna ses över. Konsumenttjänster innefattar allt från simhallar, äventyrsaktiviteter, lekparker till tatueringstjänster och ridtjänster.

Samhällsvinster

Allmänheten kan tryggt använda produkter och tjänster i samhället.

Utmaningar

Konsumentssäkerhetslagen är en bred lagstiftning som reglerar säkerheten inom många olikartade områden vilket försvårar tillsynen för ÅMHH. Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes) som utför motsvarande uppgifter i riket har experter på varje enskild typ av verksamhet och är även med och tar fram säkerhetsstandarder för dessa verksamhetstyper inom hela EU medan Åland har en fjärdedels inspektörstjänst på ÅMHH inriktad på konsumentssäkerhet.

Veterinärverksamhet

Myndigheten upprätthåller 24-timmars veterinärjour för alla tamdjur i landskapet Åland. Veterinärerna vidareutbildar sig i mån av möjlighet och utbud för att upprätthålla kompetensen för jouten. Dagtid bedrivs veterinärsjukvård på fält alla vardagar samt smådjursjukvård på klinik i omfattningen av två bokningsbara dagar i veckan samt vid behov akut sjuka smådjur. I fältverksamheten ingår även en betydande del förebyggande hälsovård hos nötkreatur och får på besättningsnivå.

Under år 2022 genomfördes på styrelsens initiativ en extern utredning gällande den veterinära verksamheten vid ÅMHH. Myndigheten har på styrelsens uppdrag valt ut ett antal rekommendationer från rapporten och arbetet med dessa fortsätter under 2024. En del av det arbetet består i ökat samarbete med privata aktörer gällande avancerade kirurgiska fall på jourtid samt byte av journalsystem för att underlätta rapportering och bokningar.

Tillsyn

Köttbesiktning

Veterinärerna utför besiktning före slakt av alla djur samt köttkontroll av samtliga slaktkroppar på landskapets godkända slakterier. Tillsyn över slakthygien samt över djurskydd vid urlastning, väntan på slakt, drivning samt avlivning utförs

löpande. Tillsyn utförs även över andra livsmedelsindustrier, exempelvis godkända livsmedelslokaler som förädlar kött, fisk och mjölk.

Smittskydd

Veterinärerna utför de uppgifter som enligt rikslagstiftningen om bekämpande av smittsamma djursjukdomar ligger på kommunal nivå samt ansvarar för övervakning enligt ett antal nationella hälsokontrollprogram, exempelvis salmonella.

Under 2021 upptäcktes virussjukdomen IHN vid ett antal fiskodlingar på Åland för första gången och ett saneringsprogram initierades. Under 2022 upptäcktes ytterligare ett IHN-fall som föranledde ett utvidgat bekämpningsprogram på två områden. I januari 2023 avslutades det sista saneringsarbetet i det senaste smittområdet men enligt en två-årig övervakningsplan kommer det området att kunna friförklaras från sjukdomen IHN tidigast 2025. Under 2023 har det utökade övervakningsarbetet varit aktivt i båda de tidigare smittade områdena vilket har medfört ett fortsatt stort fokus på att planera och genomföra extra provtagningar och inspektioner på de 13 berörda fiskodlingarna. Efter årsskiftet 2023-2024 ska övervakningsprogrammet för IHN i det först smittade området vara klart och under 2024 minskar IHN-övervakningen därmed till ett område som berör 5 odlingar.

Programmet för normal övervakning av vattenbruksdjur på Åland kommer fortsatt att vara påverkat av övervakningsprogrammet för IHN i det kvarvarande området och målsättningen är att bättre kunna fokusera på att bygga upp den här övervakningen till att vara proaktiv istället för reaktiv.

Djurskydd

Djurskyddstillsynen består till stor del av uppföljning av klagomål. Utöver det utförs ett antal inspektioner på ett urval av produktionsgårdar, så kallade EU-inspektioner. Dessutom övervakas djurskydd tillsammans med ett antal andra mindre områden i samband med villkorlighetstillsynen. Anmälningspliktiga verksamheter övervakas enligt myndighetens tillsynsplan.

Provtagning enligt det nationella programmet för kontroll av främmande ämnen i animaliska livsmedel och produktionsdjur utförs enligt Livsmedelsverkets anvisningar.

Utmaningar

Avsaknaden av relevant lagstiftning, tolkningsanvisningar, information, färdiga system och strukturer försvårar rättssäkert arbete och skapar en stor mängd administration. Detta bekräftas även i flera externa utredningar.

Beroende på arbetsområde finns tyvärr ofta viktig information helt, eller delvis, endast på finska.

Under 2024 (eller början av 2025) träder ny djurskyddslagstiftning i kraft på Åland vilket innebär ett ökat arbete för att implementera de nya reglerna i praktiken. Eftersom många av bestämmelserna är helt nya kommer det att krävas ett omfattande arbete med att informera allmänheten om dessa.

Myndighetens veterinärer har med dagens bemanning haft svårigheter att ta ut sin lagstadgade veckovila efter jourtjänstgöring.

Samhällsvinster

Den veterinära verksamheten styrs av en mängd lagar och förordningar. Lagstiftningens primära mål är att direkt eller indirekt främja människors och djurs hälsa. ÅMHM jobbar med preventiv hälsovård främst bland lantbrukets djur och detta syftar till att förebygga sjukdomar som kostar pengar och tid att behandla, både för lantbrukaren och samhället. Dessutom kan man minska miljöbelastningen och hejda till exempel antibiotikaresistensen genom bättre planering av läkemedelsanvändningen vilket är viktigt ur ett hälsoperspektiv. Ett förebyggande arbete kan även sträva till att öka djurvälståndet på sikt.

Tillsynen över godkända livsmedelsanläggningar är ett förebyggande arbete vars främsta syfte är att trygga att de producerade varorna är säkra, med andra ord fria från ämnen och organismer som kan leda till sjukdom. En mängd områden kopplade till själva livsmedelshygienen övervakas men även andra delar av produktionen kontrolleras. Bland annat verifieras att varan är rätt märkt så att konsumenter inte blir vilseledda och kan göra medvetna val.

Spårbarhetskraven för fisk kontrolleras vilket är en viktig komponent i EU:s arbete mot utfiskning. Den veterinära tillsynen och provtagningen av fisk från fiskodlingar ute hos producenterna är en viktig del i det stora arbete som samhället bedriver för att säkerställa att de livsmedel som når ut till konsumenterna är säkra. Övervakningsarbetet har olika fokusområden och innefattar fiskhälsa och sjukdomsövervakning, kontroll av var fisken kommer ifrån, biosäkerhet för att minska risken för smittspridning vid smittsamma sjukdomar samt provtagning för övervakning av virussjukdomar.

Det utförs även provtagning för övervakning av främmande ämnen i fisk, kött, ägg, mjölk och honung, vilket är en del av ett mycket omfattande, nationellt provtagningsprogram där man övervakar förekomsten av en stor mängd ämnen (t.ex. antibiotika, hormoner, färgämnen, tungmetaller, dioxiner) i animaliska livsmedel.

Arbetet gällande djurskydd är viktigt både för att trygga djurens välbefinnande och även för Åland som samhälle. Det finns flera aktörer som verkar inom förädling av animaliska livsmedel och om vi på Åland inte har bra djurskydd tappar även dessa varumärken förtroendet på sikt.

Då det gäller djurskydd för sällskapsdjur blir frågan om samhällsvinster mer omfattande. Ofta är det så att folk misstänker att någon missköter sin hund eller katt och anmäler detta. Då inspektören väl är på plats visar det sig i många fall att man egentligen har att göra med en betydligt större problematik i form av sjukdomar, misshandel och/eller missbruk som resulterat i att brister i djurskötseln förekommer. Myndigheten kan vara den första ”utomstående” kontakten som ser denna misär, till exempel barn som far illa. Ju tidigare dessa personer får hjälp, vård eller dylikt desto bättre för hela samhället. Här borde ett aktivt samarbete utformas mellan djurskyddsinspektör och i första hand de sociala myndigheterna.

Ett område som också börjar få mer och mer fokus är djurhälsovård inom fiskproduktionen. I dagsläget är kunskapen inom detta område relativt liten och behovet av forskning och utveckling är stort. Här spelar övervakningen en viktig roll i att hjälpa till att ta reda på var kunskapsluckorna finns så att forskning, monitorering och uppföljning kan riktas mer effektivt.

Regelbundna salmonellakontroller är av stor vikt då salmonella hos människor är en allvarlig sjukdom. Äggproduktionen i Finland har status som salmonellafri och kontinuerlig provtagning behövs för att upprätthålla statusen. Ett salmonellautbrott skulle orsaka stora samhälleliga kostnader. I samband med inspektionerna kontrolleras även smittskydd och allmänhygien hos äggproducenterna. Detta är också viktigt för att förebygga att smittsamma sjukdomar som till exempel fågelinfluensa kommer in i besättningarna vilket skulle orsaka stora kostnader då fåglarna skulle behöva avlivas.

Målsättningar veterinär verksamhet

Allmänt

- Arbeta vidare med utvalda rekommendationer från extern utredning.
- Samtliga veterinärer deltar i minst en utbildning samt genomför ett studiebesök utanför Åland.

Klinisk veterinärverksamhet

- Ordna ett informationstillfälle för får-ägare om möjligheten att ansluta sig till ett program för förebyggande hälsovård.

- Introducera uppgjord hygienplan och rutiner för smådjurskliniken Zoodiakens lokaler.
- Införskaffa ny röntgenapparat och utbilda personalen i handhavandet av den.
- Byta journalföringssystem.

Djurskydd

- Påbörja inspektioner av anmälningspliktiga smådjursverksamheter så fort den nya förordningen om hållande av hundar och katter är i kraft.
- Omfattande informationskampanjer/-tillfällen för att sprida kunskap om de nya kraven för djurhållning allteftersom förordningarna träder i kraft.
- Omforma checklistor för tillsynen så att de överensstämmer med den nya lagstiftningen.
- Etablera kontakter med länsveterinärer/djurskyddsveterinärer i Sverige eller andra länder för utbyte av erfarenheter/rådgivning, studiebesök utomlands minst 1 gång/år.

Livsmedelsanläggningar

- Implementera den nya livsmedelslagstiftningen när den träder i kraft.
- Kontrollera att alla anläggningar utför tillräcklig provtagning för kontroll av Listeriabakterier och att provtagningsresultaten följs upp.

Nationella hälsokontrollprogram – fiskhälsa

- Genomföra den intensifierade övervakningen (inspektioner och provtagningar) på fiskodlingarna inom den kvarvarande IHN-zonen.
- Bistå Landskapsregeringen i processen att riskbedöma och bygga upp ett register över de åländska fiskodlingsplatserna efter godkännande enligt den nya djursjukdomslagstiftningen.

ÅMHHM Laboratoriet

ÅMHHM Laboratoriet är en viktig del av den åländska förebyggande hälso- och miljövården och en viktig samarbetspartner i den egna kvalitetskontrollen för många företag i det åländska näringslivet. Laboratoriet är också en viktig del i krisberedskapen gällande livsmedels- och vattenburen smitta samt radioaktivt nedfall.

ÅMHHM Laboratoriet sköter på uppdrag av Ålands landskapsregerings miljöbyrå provtagning och analys enligt det vattenövervakningsprogram som krävs enligt EU:s vattendirektiv. Laboratoriet utför därutöver fysikalisk-kemiska, biologiska och mikrobiologiska analyser av livsmedel, vatten, miljö, jord samt djursjukdomar åt myndigheter, företag och privatpersoner. Företagens prover består till största delen av lagstadgade egenkontrollprov. Laboratoriet utför årligen över 30 000 analyser.

Ålands landskapsregering står för ca 60 % av ÅMHHM Laboratoriets uppdrag i form av fältprovtagning och analysering. Cirka en tredjedel av laboratoriets verksamhet består av undersökning av prov från åländska livsmedelsproducerande företag, ca 50 % av antalet analyser, vilket gör laboratoriet till en viktig del av förutsättningarna för företag att kunna verka smidigt på Åland. Några procent av uppdragen utförs för kommuner och privatpersoner. ÅMHHM:s myndighetsprover utgör ca en procent av alla analyser.

Samhällsvinster

För att kunna skydda såväl människors som djurs hälsa och miljön krävs i många fall hållbara tillförlitliga kunskapsunderlag i form av säkra analyser. Laboratoriets undersökningar bidrar till detta och samtidigt till en god lönsamhet hos livsmedelsproducerande företag.

Laboratoriet bidrar genom fältprovtagning i sjöar, hav och stora utfallsdiken, och de därtill hörande miljöanalyserna, till ett säkert bedömningsunderlag för de forskare som arbetar med vattenstatusen i den åländska vattenmiljön. Välmående dricksvattentäkter och ett friskt hav är en förutsättning för ålänningarnas trivsel och vår turistnäring.

Genom regelbundna undersökningar kontrollerar vattenverken och livsmedelsföretagen att deras produkter är säkra att konsumera och förebygger därmed sjukdomsutbrott. Att släppa ut vatten eller livsmedel av dålig kvalitet på marknaden riskerar människors hälsa, ger produktionsbortfall och förstör varumärket för tillverkaren och Åland som turistdestination vilket innebär stora ekonomiska följder.

Det förebyggande arbetet samt krisberedskapen för matförgiftningar, vattenburna sjukdomsutbrott, strålningsolyckor och salmonella-utbrott hos djur bidrar till att hålla nere de samhällsliga konsekvenserna och kostnaderna vid sådana utbrott.

Utmaningar

Den osäkra konjunkturen och höga inflationen innebär en utmaning för laboratoriet. Personalstyrkan är redan så slimmad som är möjligt för att laboratoriet ska kunna utföra sitt uppdrag och här går det att se en stegrande allmän prisökning, inte minst gällande kemikalier och bränslekostnader för bil och båt.

En åldrande maskinpark innebär i ovan nämnda kontext ytterligare en utmaning. Ett behov finns att inom de närmaste 3 – 4 åren förnya laboratoriets två största analysinstrument och därutöver strålmätninginstrument samt fältbilen.

De nya förtullningsreglerna förorsakar fortsättningsvis både ett stort merarbete och direkta merkostnader för laboratoriet då det årligen tas emot ett stort antal försändelser. Landskapsregeringens finansavdelning har överlåtit laboratoriets förtullningar på laboratoriet trots att man för övrigt sköter de flesta verksamheters förtullningar centralt. Den tid som förtullningarna tar har minskat den för analysarbetet tillgängliga personalresursen med ca 2,5 veckor per år. Detta lägger ytterligare press på personalen. Utöver detta innebär förtullningarna en merkostnad om ca 1 500 euro per år.

Målsättningar laboratoriet

Allmänt

- Bibehålla och utveckla den goda analyskvaliteten, ackrediteringen och servicen till åländska samhället och företagen, trots de ekonomiska utmaningar som föreligger, utan att personalen överbelastas.

Kvalitet

- 90 % av resultaten i de internationella provningsjämförelserna ska även fortsättningsvis ligga inom 2-percentilen.

Utveckling

- Inköp och validering av ett nytt stort analysinstrument för kemiska vattenanalyser, om medel beviljats i budget 2024. Valideringen beräknas ta minst ett år i anspråk.
- Konduktivitetsanalysen automatiseras.

- Metoden ”Listeria Precis” som används vid undersökningar av den sjukdomsframkallande bakterien *Listeria monocytogenes* valideras för ytterligare matriser.
- En översyn görs av utnyttjandet av laboratoriets utrymmen för att om möjligt bland annat skapa ytterligare en station för vattenanalyser.
- En utvärdering görs av ett lämpligt instrument för att framöver ersätta ett åldrande analysinstrument för vatten- och jordanalyser (atomabsorptions-spektrofotometern).
- Fortsatt utvecklingsarbete läggs på laboratoriets beredskap och samarbete med andra aktörer vid krissituationer.

Kompetensutveckling

- En satsning på laboratoriets kompetens för kvalitetsrevision görs.